בס"ד

דברי הרב

פרשת בראשית תשפ"ז

מפי הרה"ג רבי ארי פארקאש שליט"א
רב דקהל נועם השם

דברי תורה מליל שבת קודש, שבת ביום וסעודה שלישית
נערכו מתוך הדברים שנמסרו מפי השומע

ליל שבת קודש

בענין מידת הענוה להיות שפל וסובל

נאמר בפרשתנו (בראשית א, כו): "ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו". ופירש רש"י הקדוש, שאף על פי שיש בלשון זו פתחון פה למינים לטעות ולומר שיש ח"ו שתי רשויות, מכל מקום לא נמנע הקב"ה מללמדנו בזה דרך ארץ ומידת הענוה, שיהא הגדול נמלך בקטן ונוטל ממנו עצה.

ויש להתבונן בזה, שהרי הקב"ה ידע היטב שיש מקום לטעות בלשון זו, ואף על פי כן בחר לומר "נעשה אדם", כדי ללמדנו עד כמה גדולה וחשובה מידת הענוה.

אמנם יש כאן לימוד עמוק יותר. שהרי ודאי לא היתה זו התנהגות של ענוה כלפי חוץ בלבד, כאדם השואל את חבירו לדעתו רק כדי להראות שהוא מחשיבו, ובאמת אין בדעתו כלל להתחשב בדבריו. אלא הקב"ה לימדנו בזה שענוה אמיתית היא לתת מקום לזולת, להחשיב את דעתו ולשתפו בענין, ולא להסתפק במעשה חיצוני של הכנעה.

והנה מידת הענוה היא מן המידות הקשות ביותר לקנותן בשלימות. ולא זו בלבד, אלא שיש בה גם סכנה מיוחדת, שכן בנקל יכול האדם להראות עצמו כעניו ושפל רוח, בעוד שבתוך לבו עדיין הוא מלא מחשיבות עצמו. ונמצא שאף כאשר הוא עוסק במעשים הנראים כענוה, אין זו בהכרח ענוה אמיתית.

ולפיכך, אין עיקר העבודה לרדוף אחר מעשים חיצוניים של ענוה, אלא להרגיל את עצמו להחשיב את הזולת באמת, לשמוע את דעתו, לתת מקום לדבריו ולכבד את מחשבותיו ורצונותיו. ועל ידי הנהגה זו זוכה האדם להתקרב למידת הענוה האמיתית.

ובזה יש לבאר גם מה שנאמר במשה רבינו ע"ה (במדבר יב, ג): "והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה".

כי ענוה אינה רק להיות שפל, אלא גם להיות סובל. והיינו, שהאדם מסוגל לשאת את זולתו, לסבול את דעותיו ואת רצונותיו, אף כאשר אינם מתאימים לדעתו ולרצונו שלו. אין הוא מוכרח תמיד להעמיד את דעתו במרכז, אלא יש בכוחו לתת מקום גם לאחרים.

וזהו עומק הענין של "שפל וסובל" – שמתוך שהאדם מרגיל את עצמו להיות סובל, לשאת את הזולת ולתת לו מקום, הרי הוא נעשה שפל באמת, ובא לידי מידת הענוה.

ונמצא שאין הדרך לקנות ענוה על ידי שמנסה האדם להיראות כעניו, אלא אדרבה, על ידי שמרגיל את עצמו להיות סובל את הזולת, להקשיב לדבריו ולהחשיב את דעתו, הרי הוא הולך וקונה בנפשו את מידת הענוה האמיתית.

וזהו הלימוד הגדול של "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" – שהקב"ה לימדנו כי גדלות אמיתית אינה מתבטאת בכך שאין האדם צריך לאחרים, אלא דווקא בכך שהוא יודע לתת מקום לזולתו ולהחשיבו.

שבת קודש ביום

בענין חטאו של קין וההסתכלות על הזולת לעומת עבודת האדם על עצמו

בפרשתנו מסופר מעשה קין והבל, אשר קין היה הראשון שנכשל בעוון רציחה, כאשר קם על הבל אחיו והרגו. ויש להתבונן ולהבין מה הביא את קין לידי מעשה נורא כל כך, ומהו הלימוד שעלינו ללמוד מפרשה זו בעבודת ה'.

והנה מצינו חילוק בין דרכי עבודתם של קין והבל. קין היה עובד אדמה, ואילו הבל היה רועה צאן. והטעם לכך שהבל בחר ברעיית צאן, מבואר בדברי המפרשים, שמכיון שנתקללה האדמה בחטאו של אדם הראשון, לא רצה הבל לעסוק בעבודת האדמה, וביקש להתרחק ממנה.

והנה קין הוא שהיה הראשון שנתעורר מעצמו להביא מנחה להקב"ה, כמו שנאמר (בראשית ד, ג): "ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'". והבל, בראותו את מעשה קין, נתעורר אף הוא להביא קרבן לה', וכדכתיב: "והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן".

נמצא, שעצם הרעיון של הבאת מנחה להקב"ה התחיל אצל קין, ומתוך התעוררותו בא גם הבל והביא את קרבנו.

אלא שלבסוף נאמר: "וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, ואל קין ואל מנחתו לא שעה". קרבנו של הבל נתקבל לרצון לפני ה', ואילו קרבנו של קין לא נתקבל.

ומיד נאמר: "ויחר לקין מאד ויפלו פניו". קין נפל ברוחו, עד שהקב"ה פנה אליו ואמר לו: "למה חרה לך ולמה נפלו פניך, הלוא אם תיטיב שאת".

ויש להבין, מה היתה כוונת הקב"ה בדברים אלו?

הרי הקב"ה לא דחה את קין לגמרי, אלא אדרבה, אמר לו שיש בידו לתקן את מעשיו ולהתעלות. ולא זו בלבד, אלא שעל פי ביאור הרמב"ן בדברים אלו, יש להבין שהיה בכוחו של קין, על ידי שייטיב את דרכיו, להגיע אף למדרגה גבוהה מזו של הבל.

ואם כן קשה ביותר, מדוע לא קיבל קין את דברי הקב"ה, ומדוע לא התחזק לעבוד על עצמו ולתקן את מעשיו, אלא הגיע לידי מעשה חמור כל כך?

אלא שבזה מתגלה לנו יסוד גדול מאד בעבודת האדם.

ישנה מידה הרסנית בנפש האדם, והיא ההסתכלות התמידית על הזולת והשוואת עצמו לאחרים. כאשר האדם מודד את הצלחתו לפי הצלחת חבירו, ובוחן את מדרגתו לפי המדרגה שהשיג השני, הרי בזה הוא עלול להביא על עצמו חורבן גדול.

וזו היתה נקודת הכשלון של קין.

הרי קין היה הראשון שנתעורר להביא מנחה לה'. הרעיון היה שלו, ההתעוררות היתה שלו, ואף הדרך לעבודת ה' היתה פתוחה לפניו. וגם לאחר שלא נתקבל קרבנו, הקב"ה בעצמו עודדו והבטיחו: "הלוא אם תיטיב שאת" – אם תיטיב את מעשיך, תוכל להתרומם ולהתעלות.

אולם קין לא היה מסוגל להסיר את מבטו מהבל אחיו. במקום להתבונן בעצמו ולראות מה עליו לתקן, היה עסוק בכך שקרבנו של הבל נתקבל וקרבנו שלו לא נתקבל. הוא לא הצליח להפריד בין עבודתו שלו לבין הצלחתו של אחיו.

וזהו שורש החורבן.

כי באמת עבודתו של קין היתה יכולה להביאו למדרגה גבוהה ביותר. הבל, שהיה רועה צאן, הביא מבכורות צאנו ומחלבהן, וקרבנו נתקבל לרצון. אולם קין, שהיה עובד אדמה, היה צריך לעמול בעבודתו, לחרוש ולזרוע, להמתין עד שתצמיח האדמה פירות טובים, ולבחור מהם את הראוי ביותר להביא לפני הקב"ה.

ודווקא מתוך העמל הזה, מתוך העבודה המתמשכת, הנסיונות והתיקונים, היה יכול להגיע למדרגה נעלית ביותר, ואף להתעלות למעלה ממדרגתו של הבל.

כי יש מעלה מיוחדת בעבודה הנעשית מתוך יגיעה, כאשר האדם אינו מגיע לשלימות בבת אחת, אלא מתקדם מעט מעט, מתקן את אשר עליו לתקן, ושב ומנסה עד שהוא מצליח.

וזהו שאמר לו הקב"ה: "אם תיטיב שאת". אל תסתכל על מה שהשיג אחיך, ואל תמדוד את עצמך ביחס אליו. הסתכל על עצמך, על העבודה המוטלת עליך, ועל הדרך שבה אתה יכול להתקדם ולהתעלות.

ומכאן לימוד גדול לכל אדם בעבודת ה'.

פעמים רבות רואה האדם את הצלחת חבירו, אם ברוחניות ואם בשאר ענינים, ומתוך כך מתחיל למדוד את עצמו לעומתו. הוא מבקש להגיע למה שהגיע חבירו, להיות כמוהו, ולהצליח כפי שהצליח השני.

אולם אין זו הדרך הנכונה.

בודאי יכול האדם לראות בהצלחת הזולת מקור להתעוררות ולחיזוק, וללמוד ממעשיו הטובים. אבל אין לו לעשות את הצלחת חבירו לקנה המידה של הצלחת עצמו.

הצלחתו של האדם אינה נמדדת במה שהשיג חבירו, אלא במה שהוא עצמו התקדם והשתפר בעבודתו.

על האדם להביט פנימה, להכיר את כוחותיו ואת חסרונותיו, ולעבוד על עצמו צעד אחר צעד. לפעמים יצליח ולפעמים ייכשל, אך מתוך הנסיונות, התיקונים והיגיעה, ילך ויתעלה במדרגות עבודת ה'.

וזהו היסוד הנלמד ממעשה קין והבל. קין התחיל בהתעוררות נכונה ובמעשה טוב, והיה בידו להגיע למעלות גדולות. אלא שההסתכלות על הצלחת אחיו, והקושי להשלים עם כך שהבל הצליח במקום שהוא לא הצליח, הם שהביאוהו לידי נפילתו הגדולה.

ונמצא שעיקר עבודת האדם אינה להתעלות מעל חבירו, אלא להתעלות מעל מדרגתו של עצמו.

וכאשר האדם מסיר את עיניו מן ההשוואה לזולת, ומפנה את כוחותיו לתיקון עצמו ולהתקדמותו האישית, אזי מתקיים בו "אם תיטיב שאת" – שעל ידי שהוא מיטיב את דרכיו, זוכה להתרומם ולהתעלות למדרגות גבוהות בעבודת השי"ת.

סעודה שלישית

בענין אדם הראשון ונשיאה בעול האחריות לזולת

נאמר בפרשתנו, כאשר שאל הקב"ה את אדם הראשון על אכילתו מעץ הדעת: "האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואכל" (בראשית ג, יב). והקשה הרב שליט"א: לכאורה, איזו תשובה היא זו? וכי מפני שעשה הזולת דבר שאינו ראוי, רשאי האדם לעשות כמותו ולתלות בו את אשמתו?

והרי אף אצל ילד קטן אין אנו מקבלים טענה זו. כשילד אומר שעשה דבר שלא כהוגן מפני שחבירו עשה כן, יש בתשובתו חסרון נוסף על עצם המעשה: הוא מוותר על שיקול דעתו ועל האחריות למעשיו. וכיצד השיב אדם הראשון תשובה הנראית כהטלת האחריות על חוה?

ועוד הביא הרב שליט"א את דברי המדרש על לשון "ואכל", שנתפרשה: "אכלתי ואוכל עוד". ואף בזה יש לתמוה, וכי כך משיב אדם לאחר שנכשל בחטא? מדוע אומר הוא שישוב ויאכל?

וביאר הרב שליט"א, על פי מה שהביא בשם בית יעקב, שלא היתה כוונתו של אדם הראשון להסתלק מאחריותו, אלא אדרבה, לבאר את האחריות שחש כלפי אשתו. הקב"ה הוא שנתן לו את חוה להיות עמו, ובכך נמסרה בידו אחריות של קשר ושל שותפות. משאכלה חוה מעץ הדעת, חשב אדם שאין ראוי שיעמוד הוא באורו של גן עדן, והיא תישאר לבדה בחשכה מחוצה לו.

וזה היה חשבונו: "האשה אשר נתתה עמדי" — אתה נתת אותה להיות עמדי, ועלי להיות עמה ולשאת בעול עמה. אין זו טענה שמה שנתת לי הוא עתה בעייתך, אלא טענה שמה שנתת לי נעשה אחריותי. מתוך כך סבר שעליו להצטרף אליה אף במחיר היציאה מגן עדן.

והוסיף הרב שליט"א לבאר, שגם אצל קין מצינו טעות מעין זו. קין סבר, שמכיון שנברא מאת הקב"ה, שהוא תכלית השלימות, הרי אף הוא קרוב לשלימות ככל האפשר, ואין מקום לומר שהרגשותיו הטבעיים אינם ראויים. ומתוך כך דימה בנפשו, שאף הכעס שהביאו להרוג את הבל הוא דבר נכון: אילו לא היה ראוי שיכעס ויעשה כן, לא היה בא לידי כך.

ועל כך השיב לו הקב"ה: "קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה" (בראשית ד, י). וביאר הרב שליט"א, שזעקת הדם מן האדמה, והאדמה שאינה משלימה עם שפיכות הדמים וכביכול דוחה אותה, מגלות שאין המעשה כפי שראוי להיות. אילו היה מעשהו של קין נכון ותואם את סדר הבריאה, לא היתה עולה מן האדמה זעקה זו. נמצא שאין עצם העובדה שהתעורר בו הכעס ושפעל על פיו ראיה לצדקת מעשהו.

וזהו היסוד שלימדו הקב"ה: אף שהבורא יתברך שלם בתכלית השלימות, אין האדם נברא כשהוא כבר שלם בכל מידותיו. הקב"ה ברא את האדם עם חסרונות ועם מידות הטעונות תיקון, והטיל עליו את העבודה להכיר בהם, למשול בכעסו ולהתגבר על נטיותיו. אין לו להצדיק כל רגש בטענה שכך נברא, אלא עליו לברר כיצד ראוי לנהוג ולתקן את אשר טעון תיקון.

ובזה מתקשרים הדברים גם לחשבונו של אדם הראשון. אף כאשר האדם משוכנע שחשבונו נכון, ואפילו כשהוא נובע מתחושת אחריות כלפי הזולת, עליו להכיר באפשרות שטעה. שלימות הבורא אינה מבטלת את חסרונות הנברא, ואין חשבון הנראה לאדם נכון פוטר אותו מלבחון את מעשיו לאור ציווי השי"ת.

ועל פי יסוד זה הוסיף הרב שליט"א מדיליה לבאר את הלשון "אכלתי ואוכל עוד". לפי חשבונו של אדם, אין כאן אמירה של זלזול, אלא ביטוי לכך שהוא עדיין רואה את מעשהו כמילוי האחריות המוטלת עליו: אם שוב תעמוד אשתו במצב זה, לא ירצה להניחה לבדה. ביאור זה בדברי המדרש הוא תוספת הרב שליט"א על היסוד שהביא בשם בית יעקב.

ועוד ביאר, על פי הדברים שהביא בשם בית יעקב, את סדר הדברים בפרשה. הקב"ה לא גזר מיד את עונשו של אדם, אלא פנה תחילה אל חוה, והיא אמרה: "הנחש השיאני ואכל". לאחר מכן נאמר עונשו של הנחש, ואחריו עונשה של חוה, ולבסוף עונשו של אדם.

לפי מהלך זה, סדר הדברים מברר תחילה את שורש המכשול ואת מציאות החטא, ואחר כך חוזר אל אדם הראשון. אף שהעמיד חשבון של אחריות כלפי אשתו, סוף סוף עבר על ציווי של מקום, והחשבון אינו פוטר אותו מעונש. אין הביאור אומר שהיה צורך בידיעה חדשה אצל הקב"ה, אלא שהוא מלמדנו מתוך סדר הפרשה כיצד נבחנת טענתו של אדם.

ומכאן עמד הרב שליט"א על גודל האחריות שבחיי הנישואין. ואמר, שאחד הרגעים הנוגעים ללבו ביותר בחופה הוא מעמד הקנין, שבו מקבל החתן על עצמו את חיובי הכתובה. אין זו קבלה מן השפה ולחוץ, אלא קבלת עול להיות בעל הנושא באחריות, עומד לצד אשתו ונושא עמה בעול.

אמנם יש להבחין היטב בין היסוד הראוי לבין הטעות במעשה. האחריות לזולת אינה מתירה לעבור עמו עבירה. אין האדם נדרש לרדת לחטא כדי שלא להניח את חבירו לבדו, אלא להיות עמו בתוך קשייו, לתמוך בו ולסייע לו לצאת מן החשכה.

זהו הלימוד למעשה: כאשר אדם הקרוב אלינו נכשל או נמצא בצרה, אין אנו נפטרים מן האחריות כלפיו. עלינו לשאת עמו בעול, לעמוד לצדו ולסייע בידו, תוך שמירה על ציווי השי"ת. האחריות האמיתית היא שלא להפקיר את הזולת בשעת קשייו, ולסייע לו לשוב ולהתרומם.

הערת עריכה

הדברים נערכו מתוך זכרון השומע ואינם תמליל מדויק. יש לאמת את הייחוס לרמב"ן בענין עליית קין למעלה מהבל, ואת מראה המקום בבית יעקב לביאור טענת אדם הראשון וסדר העונשים. בפתיחת מסירת דרשת סעודה שלישית הוזכר גם בית יוסף; הייחוס המדויק טעון בירור. ביאור "אכלתי ואוכל עוד" הובא כתוספת הרב שליט"א. לא נקבע כאן מראה מקום מדויק למדרש או לביטוי "שפל וסובל".